

4. Юнусова, Насиба Шарифовна, Нилуфар Жўраевна Назарова, and Насиба Сапарбоевна Жуманиязова. "Педагогларда касбий компетенцияни такомиллаштириш (олий таълим тизими мисолида)." Современное образование (Ўзбекистан) 6 (115) (2022): 9-16.
5. Байбабаев, Д. М. "Педагогик касбий компетентлик ва унга хос сифатлар." Вестник науки (2022).
6. Тажетдинов, Б. "Ўқитувчининг касбий компетентлигини ривожлантириш ва компетентлилик хусусиятлари." Муъаллим оғи мезгилсиз билимлендириш³: 52.
7. Бахриева, Наргиза Ахмадовна. "Таълим муассасалари мутахассислари касбий компетентлигининг тузилиши." Современное образование (Ўзбекистан) 9 (82) (2019): 3-10.
8. Namrayeva, Aziza. "Педагог касбий компетентлигининг шаклланиш." Мактабгача таълим журнали 3.3 (2022).
9. Шерматова, Манзура Икромжоновна. "Бўлажак педагогика ўқитувчиларини касбий фаолиятга тайёрлаш жараёнларида суггестив компетентлигини такомиллаштириш." Современное образование (Ўзбекистан) 6 (139) (2024): 37-44.
10. Кенжабоев, Абдусалим Эркабоевич, and Дилафруз Абдусалимовна Кенжабоева. "Педагог раҳбарнинг касбий компетентлиги ва педагогик маҳорати." Современное образование (Ўзбекистан) 10 (95) (2020): 80-85.

NEMIS TILIDA REFLEKSIV FE'LLAR VA ULARNING SINTAKTIK TUZILISHI

Safina Farida

Jizzax davlat pedagogika universitetida stajyor-o'qituvchi.

Annotatsiya: Ushbu tezisdagi nemis tilidagi refleksiv fe'llar va ularning sintaktik tuzilishi zamonaviy grammatika talablari asosida tahlil qilinadi. Refleksivlik hodisasi fe'lning valentligi, argument tuzilishi va gap bo'laklarining joylashuvi bilan uzviy bog'liq bo'lib, nemis tilida refleksiv olmoshlar (mich, dich, sich, uns, euch, sich; shuningdek mir, dir, sich va b.) orqali ifodalanadi. Tadqiqotda refleksiv fe'llarning majburiy va ixtiyoriy ko'rinishlari, refleksiv olmoshning to'ldiruvchi sifatidagi maqomi, predikatning semantik-sintaktik imkoniyatlari hamda refleksiv konstruktsiyalarning so'z tartibi va funksional yuklanishi yoritiladi. Natijalar refleksiv fe'llar nemis tilida faqat "o'ziga qaratilgan harakat"ni emas, balki o'rta nisbat (middle), o'z-o'zidan sodir bo'lish, subyektning ichki holati va diskurs markazlashtirish kabi murakkab ma'nolarni ham shakllantirishini ko'rsatadi.

Kalit so‘zlar: refleksiv fe‘l, refleksiv olmosh, valentlik, argument tuzilishi, Mittelfeld, Akkusativ/Dativ, o‘rta nisbat, sintaksis.

Nemis tili sintaksisida fe‘l markaziy birlik bo‘lib, gapning grammatik “skeleti”ni belgilaydi va ishtirokchilar (subyekt, obyekt, qo‘shimcha argumentlar) o‘rtasidagi munosabatlarni boshqaradi. Shu jarayonda refleksiv fe‘llar alohida o‘rin egallaydi, chunki ular fe‘lning talab qiladigan argumentlari tarkibida refleksiv olmoshning qatnashishini taqozo etadi yoki ma‘no nozikliklarini yuzaga chiqarish uchun refleksiv komponentdan foydalanadi. Refleksiv fe‘llar nemis tilida nutqning aniqligi, predmetlashuv darajasi, agentni fonlashtirish yoki subyektning markazga chiqarish kabi pragmatik vazifalarni ham bajaradi. Shuning uchun refleksiv konstruktsiyalarni faqat morfologik hodisa sifatida emas, balki sintaktik tuzilish va funksional yuklama nuqtayi nazaridan ham izohlash dolzarbdir.

Tadqiqotda tavsifiy-sintaktik va funksional tahlil metodlari qo‘llanildi. Refleksiv fe‘llar grammatik tavsiflarda berilgan me‘yoriy qoidalar asosida sistemalashtirildi, so‘ng ularning gap ichidagi o‘rni, valentlik talabi va so‘z tartibi bilan bog‘liq xususiyatlari izohlandi. Tahlil jarayonida refleksiv olmoshning kelishik shakli, uning to‘ldiruvchi yoki konstruktsion marker sifatidagi maqomi, shuningdek, sodda va qo‘shma gaplarda joylashuv qonuniyatlari (V2 va V-final modellari) asosiy mezon sifatida olindi. Xulosalar hozirgi nemis adabiy tilining me‘yoriy sintaksisi va funksional grammatik qarashlar bilan solishtirildi.

Nemis tilidagi refleksiv fe‘llar, avvalo, majburiy va ixtiyoriy refleksivlikka ko‘ra farqlanadi. Majburiy refleksiv fe‘llarda refleksiv olmosh fe‘lning valentlik doirasiga kiradi va u ishtirok etmasa, gap grammatik jihatdan to‘liq shakllanmaydi yoki ma‘no buziladi. Bunday holatda refleksiv olmosh ko‘pincha fe‘lning obyekt pozitsiyasini egallaydi va Akkusativ yoki Dativ shaklida keladi: fe‘l subyektini o‘ziga nisbatan harakatni yo‘naltiradi yoki subyektning holatini ifodalaydi. Ixtiyoriy refleksivlikda esa fe‘l refleksivsiz ham ishlashi mumkin, refleksiv komponent esa ma‘noni aniqlashtiradi, harakatning subyektga qaytishini yoki subyekt manfaatdorligini kuchaytiradi. Bu turdagi fe‘llar valentlik jihatidan moslashuvchan bo‘lib, refleksiv olmosh ko‘pincha semantik rolni qayta taqsimlaydi.

Sintaktik tuzilish nuqtayi nazaridan refleksiv olmosh nemis tilida Mittelfeldda odatda erta pozitsiyani egallaydi. V2 tuzilishdagi gaplarda finite fe‘l ikkinchi o‘rinda turganida, refleksiv olmosh ko‘pincha fe‘ldan keyin, boshqa to‘ldiruvchilardan oldin keladi va ayniqsa pronominal elementlar orasida yuqori “harakatchanlik”ka ega bo‘ladi. Subordinate gaplarda esa fe‘l oxirga siljigani bois refleksiv olmosh argumentlar qatorida fe‘l oldidan joylashadi, bu esa nemis tilidagi “ramka”

(Satzklammer) tuzilishida refleksiv komponentning barqaror sintaktik rolini ko‘rsatadi. Infinitiv konstruktsiyalarda refleksiv olmoshning “ko‘tarilishi” yoki pastdagi infinitiv bilan birikishi gapning umumiy boshqaruviga bog‘liq bo‘lib, bosh fe‘lning rektsiyasi va nazorat (control) munosabatlari refleksiv elementning interpretatsiyasini belgilaydi.

Refleksiv fe‘llarning muhim ko‘rinishlaridan biri prepozitsiyali boshqaruvli refleksiv konstruktsiyalardir. Bunda fe‘l refleksiv olmosh bilan birga ma‘lum prepozitsiyali obyektни talab qiladi, natijada gapda argument tuzilishi ikki bosqichli ko‘rinishga keladi: refleksiv olmosh bir tomondan fe‘lning ichki talabi sifatida, ikkinchi tomondan esa prepozitsiyali komponent ma‘no to‘ldiruvchi sifatida ishlaydi. Shu bilan birga, nemis tilida refleksivlik ko‘pincha o‘rta nisbatga yaqin ma‘nolarni ham hosil qiladi: harakat agenti aniq ko‘rsatilmaydi, jarayon “o‘z-o‘zidan” yoki subyektning ichki holati sifatida talqin qilinadi. Bu hol refleksiv olmoshning faqat obyekt emas, balki konstruktsion marker sifatidagi funksiyasini kuchaytiradi.

Olingan natijalar refleksiv fe‘llar sintaksisini tushuntirishda valentlik va so‘z tartibi omillari yetakchi ekanini tasdiqlaydi. Refleksiv olmoshning Akkusativ yoki Dativ shaklda kelishi subyekt bilan obyekt o‘rtasidagi rol taqsimotini nozik farqlaydi: Akkusativ ko‘proq bevosita ta’sirlangan obyektни, Dativ esa subyekt manfaatdorligi yoki “o‘ziga” yo‘naltirilgan qo‘shimcha munosabatni bildiradi. Bundan tashqari, refleksiv konstruktsiyalar passivlashtirish imkoniyatlari bilan ham bog‘liq: ko‘plab refleksiv predikatlarda agentni chiqarib tashlash tabiatan sodir bo‘lgani uchun passivning klassik modeli cheklanadi, biroq ayrim holatlarda jarayonni fonlashtiruvchi impersonal shakllar orqali refleksiv mazmun diskurs talabiga mos tarzda berilishi mumkin. Refleksiv fe‘llarning didaktik jihatdan ahamiyati shundaki, ularni o‘rgatishda faqat “sich = o‘zini” ekvivalentiga tayanish yetarli bo‘lmaydi; refleksivlikning konstruktiv roli, prepozitsiyali boshqaruv, so‘z tartibi va uslubiy funksiyalar bir butun tizim sifatida ochib berilganda o‘quvchi refleksiv strukturalarni to‘g‘ri qo‘llay oladi.

Nemis tilidagi refleksiv fe‘llar morfosintaktik va funksional jihatdan murakkab tizimni tashkil etadi. Refleksiv olmosh ko‘pincha fe‘l valentligining ajralmas qismi bo‘lib, gapning argument tuzilishini belgilaydi va so‘z tartibida barqaror o‘rin egallaydi. Majburiy va ixtiyoriy refleksivlik farqi, Akkusativ va Dativ refleksiv shakllarning sintaktik roli, shuningdek, prepozitsiyali boshqaruv va o‘rta nisbatga yaqin ma‘nolar refleksiv konstruktsiyalarning asosiy xususiyatlarini tashkil qiladi. Natijada refleksiv fe‘llar nemis tilida faqat harakatning “subyektga qaytishi”ni emas, balki diskurs va uslub talablariga mos ravishda perspektiva yaratish, jarayonni markazlashtirish va ma‘no nozikliklarini ifodalash imkonini ham beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Duden. Die Grammatik: Unentbehrlich für richtiges Deutsch. 9., vollständig überarb. u. aktualisierte Aufl. Berlin: Dudenverlag, 2016. 1344 S.
2. Helbig G., Buscha J. Deutsche Grammatik: Ein Handbuch für den Ausländerunterricht. Leipzig: Langenscheidt Verlag Enzyklopädie, 2001. 654 S.
3. Eisenberg P. Grundriss der deutschen Grammatik. Bd. 2: Der Satz. 4., aktualisierte Aufl. Stuttgart: J. B. Metzler, 2013. 470 S.
4. Engel U. Deutsche Grammatik. 3., überarb. Aufl. Heidelberg: Julius Groos Verlag, 2004. 896 S.
5. Zifonun G., Hoffmann L., Strecker B. Grammatik der deutschen Sprache. 3 Bde. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 1997. 2560 S.
6. Hentschel E., Weydt H. Handbuch der deutschen Grammatik. 4., völlig neu bearb. Aufl. Berlin; Boston: Walter de Gruyter, 2013. 576 S.

O‘ZBEK VA INGLIZ NASRIDA POSTMODERNISTIK TAFAKKURNING BADIY TALQIN XUSUSIYATLARI

Ashiraliyeva Mamura

Samarqand davlat pedagogika instituti assistent o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu tezisda o‘zbek va ingliz nasrida postmodernistik tafakkurning badiiy talqin xususiyatlari qiyosiy-tipologik asosda tahlil qilinadi. Tadqiqotda postmodernistik estetik tafakkurning nasriy matndagi asosiy ko‘rinishlari, xususan, intertekstuallik, fragmentarlik, ironik diskurs, metafiksion usullar, muallif pozitsiyasining nisbiylashuvi hamda badiiy voqelikning ko‘pqatlamli ifodalanishi masalalari yoritiladi. O‘zbek nasrida postmodernistik tamoyillar milliy poetik tafakkur, tarixiy xotira va ramziy ifoda vositalari bilan uyg‘unlashgan holda namoyon bo‘lishi, ingliz nasrida esa postmodernistik modifikatsiya ko‘proq individual ong, identitet inqirozi, matn ichidagi o‘yin va semantik noaniqlik bilan xarakterlanishi asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ikki adabiy makonda postmodernistik tafakkur umumiy nazariy asosga ega bo‘lsa-da, uning badiiy talqini milliy-estetik tajriba, tarixiy sharoit va uslubiy an‘analar ta‘sirida o‘ziga xos ko‘rinish kasb etadi. Shuningdek, postmodern nasrda muallif, matn va o‘quvchi munosabatlarining yangicha modeli shakllanib, badiiy haqiqatning mutlaq emas, nisbiy va ko‘pma’noli tabiatga egaligi aniqlanadi.